

© J.W. Cappelen AS 1998

Materialet på dette nettstedet er omfattet av åndsverklovens bestemmelser.

Det er lagt ut for at du skal kunne lese det på skjerm (+ evt. Andre tilsiktede utnyttelsesmåter). Uten særskilt avtale med Cappelen er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Ingvar Ambjørnsen – outsiderne og de sosiale tapernes talerør Fra undergrunn til parnass

Hjemmehørende i Cappelens stall av populære og suksessrike 'bokklubbforfattere' er også Ingvar Ambjørnsen (1956–), født i Larvik. Som sin kollega Lars Saabye Christensen har også han sin bakgrunn i den litterære undergrunnsbevegelsen. Han 'debuterte' i Trollskrift i 1976, og de første tre bøkene gav han ut på det 'alternative' Forfatterforlaget, som hadde sine røtter i kretsen rundt Dikt & Datt (se bind 2/7, s. 416). Da dette forlaget la inn årene, gikk Ambjørnsen over til Cappelen, som kjøpte rettighetene til bøkene og senere har gitt dem ut i paperback-utgaver. Allerede mens han var knyttet til Forfatterforlaget, var Ambjørnsen i ferd med å oppnå status som 'kultforfatter' i visse miljøer. Etter overgangen til Cappelen har hans stjerne vært stadig stigende, og i dag teller denne meget produktive forfatteren med blant våre aller mest solgte, og som Christensen har han et særlig godt tak på yngre lesere. Til sammen er det i dag bare i Norge solgt om lag en million eksemplarer av bøkene hans. I utlandet har han også hatt betydelig framgang, og foruten i de nordiske land har han fått utgitt bøker blant annet i Tyrkia, Bulgaria og Israel. En særlig suksess har han hatt i Tyskland, der han selv har vært bosatt siden midten av 80-tallet.

Ambjørnsens spesialer er den rå og usminkede skildring av personer og miljøer som på et eller annet vis har falt utenfor eller i protest har meldt seg ut av samfunnet. Bøkene hans har en klar brodd mot besteborgere av alle slag og i alle gevanter. I starten framstod han først og fremst som *freakernes* og de sene hippienes dikter, "de som kom for sent til Slottsparken og for tidlig til Blitz", som J.S. Jónsson og H. Rem uttrykker det i en presentasjon av tolv 'undergrunnspoeter' i Vinduet 2/90. Det er altså ikke de glade 60-årenes oppadstigende rus Ambjørnsen skildrer, men snarere nedturene i en tid da miljøet ble preget av et stadig grovere stoffmisbruk – en utvikling som forfatteren sterkt beklager. Skildringene av disse miljøene ligner 'inside'-beretninger fra en person som selv har vanket i dem, og Jónsson og Rem betegner da også med betydelig rett flere av Ambjørnsens bøker som 'nøkkelromaner'. At den 'utfreaka' forfatteren som opptre i noen av romanene, har mer enn én rem av Ambjørnsens egen hud, kan det i alle fall ikke herske særlig tvil om. I en av dem opptre han endog under initialene IA.

Det går temmelig tøft for seg hos Ambjørnsen. Handlingen i hans første bøker er ikke bare lagt til stoffmisbrukermiljø, men også til halv- og helkriminelle kretser der narkotikasmuglere og pushere vaker omkring, et miljø der grov voldsbruk, og endog drap, ikke hører til sjeldenhetene. At Ambjørnsen senere ble en flittig dyrker av krimgenren, kunne derfor ikke komme som noen overraskelse. Forfatteren stiller seg gjerne solidarisk med de personene og miljøene han skildrer. Grensene mellom 'gode' og 'onde' er i og for seg klare nok. 'Skurkene' har han ingen sympati med, og ofrene har hans medlidenhet, men hvem som er hva, er ikke alltid like lett å avgjøre. De 'forfatternære' hovedpersonene kan også i mange tilfeller være temmelig frynsete i kanten, til dels også rå og brutale, og de er neppe tenkt som forbilder for den søkende ungdom forfatteren gjerne henvender seg til.

Ambjørnsen er ingen moraliserende forfatter – selv om den anti-borgerlige tendensen er klar nok. Tidlig fikk han ry på seg for å forsvare bruk av hasj, noe som falt en del kritikere tungt for brystet. Men Ambjørnsen idealiserer like lite som han moraliserer. Framfor alt er han kanskje de sosiale tapernes forfatter: de psykiatriske pasientene, sosialklientene, rusmisbrukerne, uteliggerne og gatebomsens solidariske kronikør. Etter hvert utvides radiusen, men han vedblir å være de urbane randmiljøenes forfatter og har bevart sitt image som moderne 'utfreaket' bohem selv om det ruller færre 'rever' i hans senere bøker. Til gjengjeld kyles det ned flere halvlitere og fortæres flere rødvinflasker. Overgangen til den etablerte forlagsverden og tilpasningen til og den etter hvert store framgangen innenfor en bred litterær offentlighet, er slik sett ikke et uttrykk for at forfatteren har gått på akkord med sine opprinnelige verdier og 'idealer'. Snarere viser vel suksessen at 70-tallets motkultur til en viss grad ble 'stueren' i løpet av 80-årene.

Det meste av det Ambjørnsen har skrevet, har en desperat undertone. Angst og paranoia går som en rød tråd gjennom forfatterskapet, og den upolerte og *coole* måten disse følelsene beskrives på, kan oppfattes som et forsvar mot nettopp de samme følelsene. Ambjørnsens radikale bokmål, godt oppspritet med slang og sjargong, passer som hånd i hanske til stoffet han framstiller. Som forfatter skriver han rett fra levra. Stilen og tonen er der fra første stund, men litterært sett virker de første bøkene ikke helt gjennomarbeidet – som om de er skrevet mer på impuls og indignasjon enn ut fra vilje til form. Her skiller han seg ut fra den litterært sett tidlig 'modne' Christensen, som i det hele tatt har et større register å spille på. Men ved siden av underholdningsverdien har også Ambjørnsens bøker utvilsomme litterære kvaliteter. Grepet blir fastere etter hvert, og forfatterskapet viser en klar kvalitetsmessig stigning. Ambjørnsen har holdt seg eksklusivt til prosaen, men som prosaforfatter har han et allsidig repertoar, og han har utgitt både romaner, noveller, krim og ungdoms- og dokumentarbøker. Debutboken, *23-salen* (1981), ble lansert som roman, men ligner i mangt en halvdokumentarisk beretning – med sterk subjektiv vinkling.

Spenning og krim

23-salen er en sosialrealistisk tendensroman som leverer en krass kritikk av den behandlingen psykiatriske pasienter får i samtidens Norge. Handlingen er lagt til Lier sykehus der forfatteren selv hadde arbeidet som pleiemedhjelper. I et forord gjør forfatteren ingen forsøk på å skjule at det er en 'autentisk' beretning – tvertimot understreker han det kraftig. Med sin neste roman, *Sarons ham* (1982), markerer han seg som stoffmiljøets forfatter. Hovedhandlingen er lagt til Amsterdam, og den paranoide jeg-personen er en temmelig følelseskald og skakkjørt type som trekker andre med seg i et dragsug av stoff- og alkoholmisbruk. Romanen er en av forfatterens mest desperate og så godt som kjemisk renset for den barske humoren som senere skulle bli et så viktig kjennetegn for Ambjørnsens skrivekunst.

Den møter vi til gjengjeld i *Den siste revejakta* (1983) – en roman som forteller om en forfatter-in-spe som i årevis har ernært seg som hasj-selger, og som på handlingens nåtidsplan (i slutten av 70-årene) har besluttet seg for å gjøre et siste "kupp" før han legger årene inn. Det går ikke som planlagt. En sterkt dramatisk handling som innbefatter både drap og brutale hevnaksjoner, gir romanen et klart thrillerpreg, samtidig som den framstår som en 'inside'-beretning fra pusher-miljø. Med sin svarte humor og sin mer avanserte fortellerteknikk representerer den også et betydelig kvalitetsmessig skritt framover, og den ligner da også et litterært gjennombrudd, selv om flere kritikere hadde vondt for å svelge forfatterens åpenlyst positive holdning til bruk av hasj (i motsetning til hardere stoffer). En svakere og mer forutsigelig bok er thrilleren *Galgenfrist* (1984) – forfatterens første bok på Cappelen – der kameraten til jeg-personen i *Den siste revejakta* nettopp er kommet ut av fengselet etter å ha sonet to år på Ullersmo – og havner på galeien igjen.

Ambjørnsens første 'rene' krim, *Stalins øyne* (1985), er en detektivfortelling med et noe særegent detektivpar i hovedrollen. Forfatteren har åpenbart hatt et øye til Chandlers Philip Marlowe, men Marlowes noe avblekede norske slektning, Ronny, sekunderes av kona, Laila, som på flere felt er et strå hvassere enn ektemannen. Portrettet av de to kan også leses som en parodi på et par velkjente typer i norsk 80-talls litteratur: den frigjorte, 40-årige 'kvinnesakskvinnen' med drag på alt fra politibyråkrater til MC-medlemmer, og den kortpustede og fordrukne midtlivskrisemannen med hjertebank, ømhetsbehov og angst for håravfall og tapt potens og med dertil hørende Lolita-kompleks. På sett og vis havner selve krimintrigen i skyggen av dette dobbeltportrettet, selv om handlingen har *drive* nok og blant annet bringer detektivparet til Tyskland og en konsentrasjonsleir fra krigens dager.

Senere har Ambjørnsen gitt ut flere krimbøker. I den neste av slaget, *Heksenes kors* (1987), har han forflyttet seg til England og valgt seg en helt annen type som hovedperson og 'etterforsker'. Harry Kramer, enkemann og førtidspensjonert krigsseiler med 30 års fredelig småbyliv bak seg, er på sin første pakketur til England. Her havner han uforvarende inn i et kriminelt miljø. Boken har en brukbar intrige, men det som hever romanen over det jevne krimnivå, er den sikre måten Ambjørnsen utnytter kontrasten mellom 'den lille mann' og forbryterverdenen på. Betydelige thriller-kvaliteter har også *San Sebastian blues* (1989) og især *Den mekaniske kvinnen* (1990), som i tillegg til å ha en spennende handling gir et usminket og autentisk bilde fra samfunnets bunn i et tvilsomt forlystelseskvarter i Hamburg – en by forfatteren kjenner til bunns.

Mellom den første og de senere kriminalromanene utkom imidlertid den boken som for alvor skulle gjøre Ambjørnsen kjent – den viltre og fandenivoldske generasjonsromanen *Hvite niggere* – Ambjørnsens 'svar' på Christensens *Beatles*.

Burlesk generasjonsroman
og novellekunst på mørk bunn

Hvite niggere (1986) har en svak tilknytning til de tidligere romanene fra stoffmiljøer, men skildringen er langt 'varmere' og ikke minst preget av en boblende humor som legger et forsonende skjær over de tragiske skjebnene som også er til stede i fullt monn her. Nærheten mellom forfatter og hovedperson er enda tettere enn før, ja, bildet av forfatteren Erling Haefs må langt på vei anses som et lettere forkledd selvportrett. Og imagen som provokatør bevarer forfatteren også her.

Handlingen starter med at hovedpersonen vender hjem til Oslo etter et skriveopphold i Spania (et hint til Dag Solstads Arild Asnes-figur? – se bind 2/7, s. 129 f). Her oppsøker han sin gamle kjæreste, men finner henne i seng sammen med en annen fyr. Det ser ikke ut til å plage ham altfor mye, og han begir seg deretter på leting etter sine gamle barndomsvenner, Rita og Charly, fra den oppdiktete småbyen Lillevik i Vestfold. Han finner dem, og dermed ruller handlingen i bokens første del av sted. Portrettet av heroinvraket Rita er det sterkeste her. Et annet høydepunkt er en scene fra sosialkontoret på Grünerløkka, som både strømmes over av frekke innfall og er båret oppe av ekte indignasjon på de nedverdige sosialklientenes vegne.

I annen del er Rita død, og jeg-personen drar hjem til Lillevik med skrivemaskinen i bagasjen for å sette seg ned å skrive beretningen om sin egen oppvekst. Skildringen av Erlings skole- og gymnasiedager er til tider overdådig morsom, med barokke skildringer av komiske episoder og perfide portretter av hva man må anta er lett gjenkjennelige modeller. To ting opptar den unge Erling mer enn alt annet: dop og diktning. Han er en storeter av verdenslitteraturens klassikere og drømmer som vennen Charly om å bli forfatter. Men de to vennene kommer også sammen med Rita tidlig i kontakt med hasjrøykerne – tittelens 'hvite niggere' – som holder til på 'fristranda' utenfor Lillevik. Erling dropper tidlig gymnasiet og prøver seg senere både på yrkesskolens typograflinje, som skiftarbeider på Rockwool og som

elev ved en gartnerskole på Vestlandet, og skildringen av de ulike fasene i hovedpersonens 'utdannelsesvei' og 'yrkeskarriere' hører til bokens satiriske og humoristiske høydepunkter. Portrettet av Den Unge Bevisste Kvinne på 70-tallet sitter også som et skudd.

Romanen fikk en til dels overstrømmende positiv mottakelse – også i aviser som tidligere hadde vært skeptiske til forfatteren, f.eks. den konservative avisen Morgenbladet. Beskyldningene om idealisering av stoffmisbruk og stoffmiljø forstummet, og porten til litterær berømmelse stod åpen. Men det var ikke Ambjørnsen som hadde skiftet signaler. Enten var kritikerne blitt mer liberale, eller så lot de seg 'forføre' av den skrivekunsten som forfatteren utfoldet her. For heller ikke i denne romanen legger Ambjørnsen skjul på sin solidaritet med stoffmiljøet og sin fascinasjon av den utflippa livsstilen.

*

I 1988 gav Ambjørnsen ut sin første novellesamling, *Jesus står i porten* som er en av hans svakeste bøker. Den ligner mest av alt et oppsamlingsheat fra *Hvite niggere* og rommer et par tre brukbare tekster. I to senere novellesamlinger, *Sorte mor* (1994) og *Natt til mørk morgen* (1997), er imidlertid Ambjørnsen fullt på høyde med det han har prestert i sine beste romaner. Forut for den første gikk romanen *Det gyldne vakuum* (1992), og flere av de i alt elleve tekstene i *Sorte mor* (1994) – som ifølge forfatteren er blitt til over en periode på femten år – knytter an til tematikken i denne boken som synes å innlede noe som ligner en ny fase i forfatterskapet. *Det gyldne vakuum* griper både tilbake til debutromanen og til *Sarons ham*, men den bråkjekke posituren og den harske galgenhumoren er så godt som helt borte. Angsten og paranoiaen er derimot fortsatt til stede i fullt monn, ja, den kommer enda tydeligere til uttrykk gjennom den sterke fokuseringen på den skrivende hovedpersonens ensomhetsfølelse, mangel på dypere menneskelig kontakt og fornemmelse av tilværelsens meningsløshet. Det er en bok der tilstandsbeskrivelser og ikke minst livsbetraktninger over ensomme halvlitere i folketomme barer opptar større plass på bekostning av *action* og livfull komikk. Boken ligner et personlig bekjennelsesskrift som griper i kraft av sin konsekvente stil og personschildring. Og det er dette nye tonefallet og denne mer innadvendte livsholdningen som preger tekstene i *Sorte mor*. Her møter vi en forteller som ikke forstiller seg. Her faller nesten alle masker, og her spiller fortelleren sørgmodig med sordin. Både fiksjonsfigurene og den skriften de er skapt av, er naknere enn før. Forsvarsverkene slår sprekker, og det er ikke gjort noe forsøk på å tette dem til. Her legges det ikke skjul på at hjertet *er* en ensom jeger.

Typisk for livsfølelsen er en av samlingens beste noveller, "Tre kvinner", som forteller om en ensom mann som møter en like ensom kvinne på en bar. Etter at sjekkingen er overstått, havner de hjemme hos henne, og det er *hun* som spør om han vil ligge med henne. Men mannen vet ikke hva han vil: "Jeg hadde lyst til å være et annet sted; hvor som helst. Jeg ville sove, og våkne et annet sted. (...) Jeg var ensom, og slik ville jeg ha det (...). Nå lå vi her og skulle være ensomme sammen. Det var en strek i regningen, og jeg forstod ingenting av meg selv." Slike og lignende (seksuelle) møter mellom ensomme sjeler som tilfeldig krysser hverandres baner, blir skildret på et innforstått vis og i en sober melankolsk og resignert tone. Men novellene handler også om andre typer 'fluktforsøk' enn de seksuelle. I flere av tekstene møter vi personer som forsøker å skjule seg i de store byenes anonyme menneskemasser, og i et par av dem søker disse ensomme sjelene seg ut i en fjerntliggende naturs mennesketomme skoger – en ny handlingsarena i Ambjørnsens litterære univers. De siste handler om forsøk på å vende hjem, trekke seg tilbake til skogene og ensomheten, finne en hvile og en trygghet som for alltid er gått tapt i storbyens jungel. Dette hamsunske 'nevrastrani'-motivet følger Ambjørnsen opp i den lange og mesterlige tittelnovellen i sin hittil siste bok *Natt til mørk morgen* (1997). Den handler om en mann som sammen med sin gravide samboerske har trukket seg tilbake fra storbyens heksedans til et avsidesliggende småbruk. Han opplever

dagligdagens strev som nødvendig og meningsfylt. Endelig er han i stand til å mestre hverdagen og glede seg over 'de nære ting'. Men den store verden lar seg ikke lukke ute. En dag dukker en gammel bekjent opp og setter huset på ende med sin hysteriske virketrang. Snart blir undring og skepsis vendt til panikk. Hverdagen kantrer. Gamle sjelesår rives opp. I en feberaktig atmosfære av vold og galskap topper dramatikken seg, før det hele avrundes i en slutt som virker alt annet enn beroligende. Mens denne novellen oser av galskap og desperasjon, er novellen "Sølvfjorden" mer neddempet i sine virkemidler. Den handler om en 44-årig økonom og familemann som en dag får beskjed om at han snart skal dø av kreft, og som deretter foretar en reise tilbake til sin barndoms landskap. Det er en novelle full av vemod, holdt i et lavmælt, inderlig toneleie. I den 'dødsdømtes' sinn vekkes glemte erindringer til live og minner ham på den situasjonen han befinner seg i og på at ensomhet og uforutsigbar død er tilværelsens grunnvilkår. "Memento mori"-tekster er også "Musene" og "Skogens hjerte". I sin siste bok framstår i det hele tatt Ambjørnsen som en utpreget melankoliker som tematiserer livets spark og sprell som desperate forsøk på å holde seg oppe i tilværelsen når angsten sitter som en tung stein i våre hjerter og truer med å trekke oss ned. Stilen er som ellers enkel og effektiv – uten kruseduller og krumspring – med mange presist sansede detaljer og dialoger, monologer og tankereferater som dirrer av undertrykt desperasjon. Anmelderne var med rette overstrømmende i sin kritikk. Nå fikk man for alvor øynene opp for *novellisten* Ambjørnsen.

Før *Natt til mørk morgen* hadde han imidlertid gitt ut tre romaner som også handler om ensomhet, (sosial) angst og paranoia. Men her gjennomhulles den mørke stemningen av en lysende humor som sammen med persontegningen får disse bøkene til å rage opp som hovedsøyler i forfatterskapet ved siden av *Hvite niggere*.

En enkel sjel

Portrettet av den temmelig sære og sosialt mistilpassede hovedpersonen i de tre "Elling"-bøkene – *Utsikt til paradise* (1993), *Fugledansen* (1995) og *Brødre i blodet* (1996) – er i sitt slag et av høydepunktene i norsk 90-tallsprosa. Figuren er i seg selv en genistrek, og framstillingen av denne enkle sjel er ekte, innlevd og dypt original. Med Elling har Ambjørnsen skapt en litterær figur som står helt på egne bein, som idé og fantasi helt frigjort fra forfatteren i ytre biografisk forstand, men likevel ikke *helt* uten tilknytning til andre og mer 'forfatterneære' skikkelser i forfatterskapet. Elling har for eksempel paranoiaen og den sosiale angsten, ja, endog 'forfatterdrømmene' til felles med disse skikkelsene – selv om det ytrer seg på en noe annerledes måte. Når det kommer til stykket, kunne kanskje Ambjørnsen likevel ha sagt noe av det samme om Elling som Tarjei Vesaas en gang sa om Tusten i *Fuglane*. "Eg kjem nærast sanninga om Tusten ved å kalle det eit sjølvportrett med visse atterhald."

Bøkene om Elling har gjennomgående fått en strålende mottakelse, og for den midterste ble han tildelt Brageprisen. Alle tre er jeg-fortellinger, og det er hele tiden Elling som fører ordet. Den særegne blandingen av naivitet, snusfornuft og galskap som han gir uttrykk for, tilfører bøkene en særlig sjarm. Men samtidig er de til dels hylende morsomme, og det er nettopp den elleville humoren som bringer balanse i et regnskap der fortvilelse, ensomhet og desperasjon veier tungt. Selv er Elling ingen moromann, men tvertimot en mann som ser ytterst alvorlig på tilværelsen. Og forfatteren er solidarisk med sin hovedperson; selv om vi ler av Ellings mange underlige tanker og påfunn, inviterer ikke bøkene til at vi skal more oss på Ellings *bekostning*.

Den første boken er den mest desperate av de tre, og den ender da også i et sammenbrudd som medfører at Elling blir tvangsinnlagt på en psykiatrisk institusjon. Den 30-årige Elling har levd hele sitt liv hjemme hos sin mor. Handlingen starter med at han blir overlatt helt til seg selv etter at moren dør. Elling har to store idealer: moren og Gro Harlem Brundtland, selv om forholdet til den første ikke er helt uproblematisk. Noe arbeid har Elling aldri hatt eller

vært i stand til å ha; til gjengjeld følger han godt med, leser Arbeiderbladet daglig og er sosialdemokrat på sin hals. Hans funderinger omkring politikk, moral og samfunnsliv, og ikke minst beskrivelsen av hans 'forhold' til Gro, utgjør en viktig del av den underfundige humoren. På et slags vis er Elling i stand til å ta hånd om seg selv, men det kan ikke vare. Han er et dypt ensomt menneske, og for å komme i kontakt med andre mennesker 'utspionerer' han dem. Han installerer et teleskop i leiligheten og følger med i hva som skjer i nabo-leilighetene. Men Elling er ingen 'kikker', dette er hans forvridde måte å oppleve fellesskap med andre på. På første side i *Fugledansen* våkner Elling opp på sitt nye værelse. Her på den psykiatriske institusjonen deler han rom med den like ensomme Kjell Bjarne – en svær og kraftig kar som står langt tilbake for Elling når det gjelder intellektuell kapasitet. Etter en del konflikter oppstår det et skjørt, men dyptgripende vennskap mellom de to. Én interesse har de i det minste til felles. De er begge levende opptatt av det motsatte kjønn. Ellings erotiske fantasier spilte en viktig rolle i den første boken; her får de, sammen med Kjell Bjarne, enda større plass. Når de går til sengs om kvelden, forteller Elling en rekke historier om sitt omflakkende liv som sjømann og ikke minst om sine erotiske eskapader. Han smører tjukt på, men romkameraten tror på alt han forteller. Til slutt blir Elling tvunget til å innrømme at han lyver, men Kjell Bjarne insisterer på at han likevel skal fortsette med sine historier. *Han* tror nemlig likevel på en måte at det er sant det Elling forteller. En ny side ved Elling trer her fram. Faktisk er han på sitt vis *en dikter*. En betydelig del av boken er viet et tilbakeblikk på en charterreise til Benidorm som Elling og moren foretok da han var i puberteten. Som ventet ender den i en 'katastrofe'. Et viktig motiv på nåtidsplanet er også Ellings forelskelse i en av de ansatte sykepleierne. Boken ender med at Elling og Kjell Bjarne for første gang får tillatelse til å dra til byen på egen hånd.

Denne tråden blir tatt opp i *Brødre i blodet*. Her har de sammen installert seg i en leilighet på Majorstuen – under overoppsyn av en støttekontakt som prøver å oppmuntre dem til å leve en 'normal' tilværelse, det vil ikke minst si et 'sosialt' liv. Det er ingen lett sak. Begge de to hovedpersonene fylles nemlig av angst ved tanken på å bevege seg utenfor leiligheten. Men etter hvert går det framover, og de to vennenes tafatte forsøk på å komme i kontakt med andre mennesker bringer dem opp i mange merkelige situasjoner. Til høydepunktene i boken hører møtet med en annen original på en restaurant, og ikke minst Ellings opplevelser på en poesiopplesning. Hans dikterplaner utvikles videre og gir seg mange bisarre utslag. Et viktig vendepunkt skjer i det øyeblikk det oppstår et forhold mellom Kjell Bjarne og en ung, gravid kvinne som bor i samme oppgang. Det er selvsagt en trussel mot de to blodsbrødrenes fellesskap, men likevel et viktig incitament til den sosiale integreringen – for begge vedkommende. *Brødre i blodet* er på mange måter en optimistisk bok. Det går framover med både Elling og Kjell Bjarne. Det kan virke som om forfatteren selv har ønsket at det skal gå dem godt og ikke har hatt hjerte til å la deres prosjekt mislykkes. Dette er nye toner i Ambjørnsens forfatterskap. Men nettopp den relativt lykkelige slutten hadde enkelte kritikere innvendinger mot – som om det at en bok ender godt i seg selv skulle være en svakhet ved en roman. Det er neppe for å komme disse kritikerne i møte at forfatteren senere har uttalt at Elling ikke skal føle seg for trygg. Dermed har han også annonsert at vi kanskje kan vente oss et nytt kapittel i hans livshistorie.

Med Hardy-guttene som modell

En særlig plass i Ambjørnsens forfatterskap inntar ungdomsbokserien om Pelle og Proffen. Den første, *Kjempene faller*, utkom i 1987, og i alt er det kommet ni *Døden på Oslo S*, 1988; *Giftige løgner*, 1989; *Sannhet til salgs*, 1990; *De blå ulvene* 1991; *Flammer i snø*, 1992; *Etter orkanen*, 1993; *Hevnen fra himmelen*, 1994; og *Storbyens stemme*, 1995). Bøkene inngår i den lange og sterke tradisjonen av detektivfortellinger med barn og unge i hovedrollen. Ambjørnsen skal angivelig ha hatt de populære *Hardygutt*-bøkene i tankene da han startet på

serien – en serie som de fleste gutter både i Ambjørnsens generasjon og i generasjonen før ham trolig har lest. Men *Pelle og Proffen*-serien skiller seg nesten på alle vis ut fra serien om de amerikanske middelstandsguttene og deres 'heltegjerninger'. For det første kommer det unge radarparet fra et helt annet sosialt miljø; for det andre er bøkene gjennomsyret av en samfunnskritisk tendens. I så måte knytter de an til den retningen som oppstod innenfor voksenkriminaliteten midtveis på 70-tallet (se s. 619), en tendens som også ble dyrket i krim for barn og unge. De kriminelle handlingene i bøkene er knyttet til samfunnsproblemer som rasisme, narkotikahandel, prostitusjon, forurensning og religiøs fundamentalisme.

Som typer er Pelle og Proffen temmelig ulike, men som detektivpar fyller de hverandre. Fortelleren, Pelle, er den mest 'normale' av de to, mens Proffen er en stor lesehest. Slik har de visse likhetstrekk med radarparet Stompa og Bodø i *Stompa*-bøkene. Som i voksenbøkene gir Ambjørnsen også i denne serien nokså illusjonsløse skildringer fra samfunnets bunn, og serien egner seg ikke akkurat til opplesning i søndagsskolen. Språket er usminket, spritt opp med sjargong, 'fyord' og bannskap. Men som ellers i forfatterskapet er bøkene preget av solidaritet med taperne i samfunnet samtidig som de er båret oppe av en avvæpnende humor og en ironi som ikke minst rammer foreldregenerasjonen. Den muntlige stilen og det radikale bokmålet innbrakte Ambjørnsen Språkleg Samlings Litteraturpris i 1987, og i 1991 fikk han Bokhandlerforeningens jubileumspris for 80-årenes beste barnebok. I begge tilfeller gjaldt belønningen *Døden på Oslo S*. Flere av bøkene er blitt filmatisert, og salgsmessig har serien vært en stor suksess. Slik sett er det ikke minst Pelle og Proffen-serien som har gjort Ambjørnsen til en av de mest leste og populære forfattere i Norge de seneste 10–15 år.

Øystein Rottem: Norges litteraturhistorie, bind 8, Vår egen tid 1980 - 98